ЕТИЧНІ МЕЖІ КРИМІНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: АНАЛІЗ ВИМОГ ЕТИЧНОГО КОДЕКСУ ПСИХОЛОГА

Пегета Н. Ю., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.13 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено теоретико-методологічне обґрунтування та критичний аналіз етичних меж застосування психологічних знань у кримінальному провадженні на основі вимог Етичного кодексу психолога. Авторка розкриває багатовимірну структуру професійної компетентності психолога-експерта, обґрунтовує принципи «не нашкодь», конфіденційності та наукової валідності методик, а також визначає методичні й етичні обмеження дистанційного формату судово-психологічних досліджень, зокрема його неприпустимість щодо малолітніх дітей, потерпілих від насильства та осіб у місцях обмеження волі. Зроблено висновок, що суворе дотримання етичних норм фахівцем є запорукою об'єктивності судочинства та захисту гідності особистості в умовах процесуального примусу.

Ключові слова: Етичний кодекс психолога, судово-психологічна експертиза, професійна компетентність, дистанційне психологічне дослідження, конфіденційність

Постановка проблеми. Кримінально-психологічні дослідження є важливою складовою правоохоронної та судової діяльності, оскільки їхній об'єкт – психіка людини в екстремальних і конфліктних умовах. Ключова проблема сучасної юридичної психології полягає в суперечності між ефективністю розкриття злочинів і необхідністю суворого дотримання етичних гарантій особистості, адже межа між допустимим психологічним впливом і порушенням прав людини нерідко виявляється розмитою.

Під тиском практичних завдань кримінального процесу базові норми Етичного кодексу психолога (конфіденційність, добровільна згода, наукова обґрунтованість) піддаються ризику формалізації. Застосування етично сумнівних або недосконалих методик створює загрозу психологічної травматизації учасників процесу, псевдонаукових висновків і судових помилок. Це зумовлює нагальну потребу в систематизації етичних меж кримінально-психологічних досліджень та розробці чітких орієнтирів для психолога-практика у сфері правосуддя.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі психологічних знань у розслідуванні злочинів та необхідністю суворого дотримання прав людини в системі правосуддя. Розширення сфери кримінально-психологічних досліджень створює нові ризики: від порушення конфіденційності та маніпулятивного впливу до ретравматизації учасників процесу. Загальні норми Етичного кодексу психолога часто виявляються занадто абстрактними для умов процесуального примусу. Тому систематизація та аналіз етичних меж кримінально-психологічної практики є критично важливими для забезпечення об'єктивності судочинства та захисту гідності особистості.

Мета. Теоретико-методологічне обґрунтування та критичний аналіз етичних меж застосування психологічних знань у кримінальному провадженні на основі вимог Етичного кодексу психолога для розробки чітких орієнтирів забезпечення прав людини та запобігання професійним ризикам у діяльності психолога-практика.

Аналіз стану опрацювання питання. Питання етичного регулювання та методологічних меж застосування психологічних знань у юридичній діяльності ґрунтовно досліджуються у пра-

цях В. О. Татенка, В. Г. Андросюка та С. Нашбі (S. Nashby). Процесуальний статус психолога та впровадження міжнародних етичних стандартів систематизовано О. М. Бандуркою.

Прикладні етико-психологічні ризики розслідування злочинів висвітлено у роботах О. В. Рибальченка (використання поліграфа), О. І. Тімченка та В. С. Медведєва (запобігання психологічному тиску, маніпуляціям і ретравматизації учасників процесуальних дій). Етико-деонтологічні засади судово-психологічної експертизи та межі компетенції фахівця розкрито Н. О. Макаренко й у рекомендаціях APA.

Водночас системний аналіз вимог Етичного кодексу психолога у специфічних умовах процесуального примусу та прихованих кримінально-психологічних досліджень і надалі потребує комплексного узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформації, зумовлені війною та цифровізацією, вимагають адаптації етичних норм у практичній і кримінальній психології. Методологічною основою дослідження виступають системний, порівняльний і міждисциплінарний підходи, а джерельною базою – вітчизняні й міжнародні стандарти (Етичний кодекс психолога України, нормативи APA) та фахова література.

Національний Етичний кодекс має переважно рекомендаційний характер і потребує деталізації щодо дій у цифровому середовищі та надзвичайних ситуаціях. У кримінально-психологічній практиці критичними є забезпечення кіберконфіденційності, захист даних під час онлайн-взаємодії та розмежування просвітництва й терапії у медіапросторі.

Фундаментальними засадами діяльності залишаються принципи «не нашкодь», конфіденційність, чесність, дотримання меж компетентності й наукова валідність методик. Дотримання цих норм гарантує об'єктивність і безпеку досліджень, а зростаюче суспільне навантаження актуалізує розробку цифрових стандартів консультування та впровадження супервізії й інтервізії [1].

Основою об'єктивної та етично виваженої судово-експертної діяльності у кримінально-психологічних дослідженнях є професійна компетентність психолога-експерта. Вона є багатовимірним утворенням, що інтегрує наукові знання, практичний досвід, правову обізнаність, етичну зрілість і психологічну стійкість. Охоплюючи когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний, комунікативний, особистісно-рефлексивний та етичний компоненти, компетентність дозволяє фахівцеві обґрунтовано оцінювати психологічні особливості учасників процесу й інтерпретувати їх у правовому контексті.

Етичні межі дослідження визначаються вимогами Етичного кодексу психолога, принципами «не нашкодь», конфіденційності, неупередженості та поваги до гідності особистості. Працюючи з чутливою інформацією, експерт повинен виключати емоційне залучення, суб'єктивні симпатії чи моральний осуд. Водночас фахівець зобов'язаний усвідомлювати межі допустимості методів, володіти критичною самооцінкою та аргументовано викладати висновки для судочинства.

Сучасна судово-експертна практика в Україні стикається з викликами: відсутністю єдиних державних стандартів психодіагностики, перевантаженістю установ та недостатньою регламентацією критеріїв достовірності висновків. Позитивними тенденціями є розвиток нових освітніх програм, запровадження етичних кодексів, зростання цифрової компетентності (робота з електронними кейсами, відеоаналізом, психолінгвістикою) та поширення супервізії.

Забезпечення високої якості досліджень вимагає уніфікації освітніх стандартів, безперервного підвищення кваліфікації та консолідації професійної спільноти психологів-експертів

для самоконтролю, методичної підтримки та захисту власних прав, що є гарантією об'єктивного правосуддя [4].

Судово-психіатрична та судово-психологічна експертизи є ключовими інструментами кримінального судочинства, спрямованими на дослідження психічного стану особи, встановлення осудності, оцінку поведінкових особливостей і здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними. Оскільки дослідження нерідко стосуються осіб із межовими станами чи розладами психіки, принциповим є дотримання не лише процесуальних норм, а й суворих етичних стандартів.

Спираючись на Конституцію України, законодавство про охорону здоров'я та психіатричну допомогу, практична діяльність водночас виявляє низку проблем: виявлення психічних вад на етапі досудового слідства, оцінку свідчень родичів через призму права не свідчити проти близьких та забезпечення прав осіб при призначенні стаціонарної експертизи або примусових заходів медичного характеру. Це вимагає дотримання балансу між встановленням істини у справі та гарантіями недоторканності особи.

Проведення комплексних судово-психолого-психіатричних експертиз дозволяє поєднати клініко-діагностичний аналіз із психологічною оцінкою емоційних станів, вольових процесів і мотивації поведінки. Ефективність таких досліджень безпосередньо залежить від компетентності та етичної зрілості фахівців. Дотримання принципів гуманізму, конфіденційності, поваги до гідності особистості та вимог Етичного кодексу психолога гарантує об'єктивність висновків, захист прав учасників процесу й запобігання професійній упередженості [5].

Судово-психологічна експертиза вимагає суворого дотримання професійних, методичних та етичних стандартів при аналізі когнітивної, емоційної та поведінкової сфер особистості. Особливої актуальності набуває дистанційний формат дослідження, який, розширюючи можливості взаємодії, створює додаткові процедурні й етичні виклики. Експерт зобов'язаний проводити обстеження особисто, гарантуючи валідність методів, неупередженість та захист прав підекспертного.

Дистанційний формат не є універсальною альтернативою очному обстеженню. Його застосування є неприпустимим щодо малолітніх дітей, осіб з особливими потребами чи сенсорними порушеннями, потерпілих від насильства, ув'язнених, а також у справах щодо встановлення фізіологічного афекту чи особливих емоційних станів, де очна взаємодія є вирішальною для збереження об'єктивності та безпеки. Натомість онлайн-формат є прийнятним в окремих провадженнях (наприклад, щодо відшкодування моральної шкоди) за наявності високої мотивації суб'єкта.

Забезпечення коректності дистанційного дослідження вимагає дотримання чіткого алгоритму: перевірки технічних умов, ідентифікації особи, контролю відсутності сторонніх і належного інформування про процедуру. Дотримання вимог Етичного кодексу психолога дозволяє нівелювати зовнішні ризики та забезпечити високу доказову цінність експертного висновку [3].

Емпіричний аналіз підтверджує, що Етичний кодекс психолога є фундаментом професійної діяльності, хоча його сприйняття учасниками взаємодії відрізняється. Для психологів ключовими є повага до гідності, конфіденційність, межі компетентності та процесуальна «рамка», значення яких зростає з досвідом. Натомість клієнти першочергово прагнуть емоційної підтримки, прийняття та практичних рекомендацій.

Попри розбіжність очікувань, саме суворе дотримання етичних норм фахівцем створює безпечний простір, запобігає маніпуляціям і гарантує захист прав особи. У кримінально-психологічних дослідженнях це є запорукою об'єктивності та довіри до результатів, що підкреслює потребу в розвитку етичної рефлексії психологів і чіткому розмежуванні емоційної залученості та процесуальної неупередженості [2].

Висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз свідчить, що сучасні соціальні трансформації, війна та цифровізація актуалізують потребу в адаптації класичних етичних принципів до нових форматів кримінально-психологічного дослідження, вимагаючи чіткого розмежування між цифровим середовищем, медіапростором та психотерапевтичним процесом.

2. Професійна компетентність психолога-експерта є багатовимірним системним утворенням, що охоплює когнітивну, операційно-діяльнісну, комунікативну, рефлексивну та етичну складові, які в сукупності забезпечують об'єктивну оцінку психологічних особливостей та їх інтерпретацію в правовому контексті.

3. Судово-психологічна та судово-психіатрична експертизи функціонують як ключові інструменти правосуддя, де дотримання етичних меж, захист прав учасників процесу та забезпечення балансу між встановленням істини й гарантіями особистої недоторканності спираються на вимоги Етичного кодексу психолога.

4. Дистанційний формат психологічних досліджень і судових експертиз має суттєві методичні та етичні обмеження щодо певних категорій підекспертних осіб (діти, потерпілі від насильства, особи у місцях обмеження волі), що вимагає обов'язкової очної взаємодії або суворого дотримання алгоритму ідентифікації та контролю умов.

5. Емпіричні дані підтверджують розбіжності між нормативним фокусом психологів (правила, компетентність, етичні рамки) та запитами клієнтів (емоційна підтримка, довіра), подолання яких через дотримання вимог Етичного кодексу гарантує безпеку, мінімізацію ризиків і високу доказову цінність експертної допомоги.

Список використаних джерел

1. Драгола Л., Манжара С., Сіденко Ю. Етична відповідальність у роботі практичного психолога. Психологічний журнал. 2026. Вип. 17. С. 142–147. DOI: https://doi.org/10.31499/2617-2100.17.2026.362089

2. Яблонська Т., Булатевич Н. Етичні виміри діяльності психолога в практиці психологічного консультування. Психологічний журнал. 2018. Вип. 15, № 5. С. 237–251. DOI: https://doi.org/10.31108/1.2018.5.15.15

3. Чепур О. О., Шевчук В. В. Методологічні засади застосування дистанційного психологічного дослідження у судово-психологічній експертизі. Криміналістика і судова експертиза. 2026. Вип. 71. С. 837–849. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.53

4. Пузирьов Є. В., Березинець Т. Ю. Особливості проведення судово-психологічної експертизи в цивільних і адміністративних справах України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2025. № 5. С. 162–165. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.5/25

5. Етичний кодекс психолога : прийнятий на І Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 груд. 1990 р., м. Київ. URL: https://upsihologa.com.ua/article/etychnyi_kodeks_psyhologa/ (дата звернення: 05.11.2026).

Ethical Limits of Criminal-Psychological Research: An Analysis of the Requirements of the Code of Ethics for Psychologists

Peheta N. Yu.

Abstract. The paper presents a theoretical and methodological substantiation and a critical analysis of the ethical limits of applying psychological knowledge in criminal proceedings, based on

the requirements of the Code of Ethics for Psychologists. The author discloses the multidimensional structure of an expert psychologist's professional competence, substantiates the principles of "do no harm", confidentiality and the scientific validity of methods, and identifies the methodological and ethical limitations of the remote format of forensic psychological research, in particular its inadmissibility with respect to young children, victims of violence and persons held in places of deprivation of liberty. It is concluded that strict adherence to ethical norms by the specialist is the guarantee of the objectivity of judicial proceedings and the protection of individual dignity under conditions of procedural compulsion.

Keywords: Code of Ethics for Psychologists, forensic psychological examination, professional competence, remote psychological examination, confidentiality

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Пегета Н. Ю. Етичні межі кримінально-психологічного дослідження: аналіз вимог етичного кодексу психолога. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 76–80. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.13.